

DETSKÁ CHUDOBA NA SLOVENSKU V KONTEXTE KRAJÍN EURÓPSKEJ ÚNIE

*Alena ROCHOVSKÁ¹ – Jozef ANTOŠ²
Ivana MAŽGÚTOVÁ³*

Abstract: *The risk of child poverty in the European Union reaches over 20 %. More than a quarter of children suffer from poverty in some countries, but in most countries, children are at greater risk of poverty than the total population. Child poverty is related to household members participation in the labor market and the total household income, the poverty risk rate is also affected by the number of children. On the other hand, the state has the opportunity to intervene to a large extent in the issues of poverty within the state policy framework. The main objective of this paper is to analyse the extent and development of child poverty in the European Union in the period 2005-2012 through selected indicators of income poverty measurement and assess the position of the Slovak Republic within EU member states.*

Key words: *poverty, children, risk of poverty, Slovakia, EU*

ÚVOD

Z výsledkov štatistických zisťovaní je zrejmé, že dôležitým faktorom, ktorý do značnej miery ovplyvňuje riziko chudoby v populácii na Slovensku, je vek. Z hľadiska veku sú najohrozenejšou kategóriou detí, práve preto považujeme za dôležité venovať sa tejto problematike. Súhlasíme s názorom (Matthews, Limb 1999), že pozornosť geografov venovaná problematike detí ako sociálnej skupine ohrozovanej rôznymi formami sociálno-priestorovej marginalizácie a exklúzie, nie je stále dostatočná.

Chudoba detí sa logicky spája so životom domácnosti, ktorá sa nachádza pod hranicou chudoby. Situácia detí je úplne závislá od rodiny a najbližších. Deti nemajú vlastný príjem zo zamestnania, a teda ani možnosť sa z chudoby nejakým spôsobom vymaniť. Je dôležité poznamenať, že chudoba sa nespája len s nedostatočným príjmom. V chudobných domácnostiach ide aj o obmedzený prístup k rôznym zdrojom verejnej spotreby, obmedzenie participácie na živote spoločnosti, často aj o nedostatok lekárskej starostlivosti, pomôcok na vzdelávanie, nedostatočnú hygienu alebo prístup k zdanlivo bežným službám a veciam, ako napr. účasť na lyžiarskom zjazdze či rôznych výletoch. Autori, ktorí sa zaoberajú problematikou chudoby rodín na Slo-

-
- 1 **Mgr. Alena Rochovská, PhD.**, Katedra humánnej geografie a demografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Ilkovičova 8, 842 15 Bratislava, rochovska@fms.uniba.sk
 - 2 **Mgr. Jozef Antoš**, Katedra humánnej geografie a demografie, Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, Ilkovičova 8, 842 15 Bratislava, antos@fms.uniba.sk
 - 3 **Mgr. Ivana Mažgútová**, FERRING Slovakia, s. r. o., ivana.mazgutova@gmail.com

vensku (Bodnárová, Gerbery 2006), dospeli k záveru, že medzi najohrozenejšie patria *jednorodičovské domácnosti*. Riziko chudoby stúpa ešte viac, ak osoba, či už matka alebo otec, ktorý stojí na čele domácnosti, má nízke vzdelanie, je nezamestnaný, bez pracovných skúseností alebo je zamestnaný, avšak vykonáva prácu, za ktorú získava nízke finančné ohodnotenie.

Cieľom príspevku je prostredníctvom vybraných indikátorov merania príjmovej chudoby domácností analyzovať rozsah a vývoj chudoby detskej populácie v Európskej únii v rokoch 2005 až 2012 a porovnať, akú pozíciu má z hľadiska detskej chudoby v rámci členských štátov EÚ Slovenská republika. Sledované obdobie je dané dostupnosťou dát zo Zisťovania o príjmoch a životných podmienkach EU SILC, z ktorých analýza vychádza. Rok 2005 je pre účely analýzy východiskový, nakoľko sa jedná o začiatok štatistického zisťovania o príjmoch a životných podmienkach domácností EU SILC v Slovenskej republike. Posledným sledovaným rokom je rok 2012, ide o posledný rok za ktorý bolo možné získať údaje o úrovni detskej chudoby prostredníctvom spoločných indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia v členských štátoch EÚ v čase nášho výskumu.

Hoci sme si pre potreby tohto príspevku zvolili za východiskový indikátor mieru rizika chudoby považujeme za dôležité podotknúť, že sme si vedomí viacerých obmedzení, ktoré takéto meranie so sebou prináša. Pri porovnávaní chudoby detí v rámci krajín EÚ využívaním relatívneho konceptu môžu byť výsledky do istej miery ovplyvnené faktom, že indikátor miera rizika chudoby vypovedá najmä o situácii v konkrétnej krajine, príjmový koncept ako jediný východiskový zdroj merania môže preto analýzu detskej chudoby značne zjednodušovať. Súhlasíme s názorom, že chudoba detí nemôže byť reprezentovaná iba jedným konceptom, alebo indikátorom. Blahobyt detí súvisí s mnohými doménami, Bradshaw et al (2009) uvádzajú medzi inými napr. zdravie, materiálne zdroje, vzdelanie, bývanie a iné. Napriek tomu považujeme chudobu detí za významnú tému z hľadiska jej sledovania a tiež merania.

DEFINÍCIA DETSKEJ CHUDOBY, JEJ PRÍČINY A NÁSLEDKY

Tak, ako neexistuje jedna všeobecne platná definícia pojmu chudoba (Michálek 2000, Džambazovič 2007), neexistuje ani jedna všeobecne platná definícia detskej chudoby. Ak by sme mali čo možno najjednoduchšie zadefinovať detskú chudobu, môžeme konštatovať, že detská chudoba je zažívanie stavu chudoby a sociálnej exklúzie v jednej z životných fáz, ktorou je obdobie detstva a obdobie dospievania (Minujin et al 2006). Jedna zo správ UNICEF⁴ chudobu detí opisuje o. i. takto: „...*deti chudobu prežívajú a vnímajú ako prostredie, ktoré je nebezpečné pre ich psychický, fyzický, emocionálny a duchovný rozvoj. Z toho dôvodu sa klasická definícia chudoby detí musí rozšíriť nad rámec takých konceptov, ako sú domácnosti s nízkymi príjmami a podobne. Napriek tomu detská chudoba mnohokrát nie je odlišovaná od chudoby všeobecne a jej zvláštnosť je len zriedka uznaná*“ (Bellamy 2004).

4 UNICEF (United Nations International Children's Emergency Found) – Detský fond Organizácie spojených národov založený 11. decembra 1946.

Za oficiálnu hranicu rizika chudoby Európska únia stanovila hodnotu 60 % mediánu ekvivalentného príjmu. Detská chudoba je potom podiel detí, ktoré žijú v domácnostiach s príjmom pod spomenutou hranicou príjmu, pričom za deti sa považujú osoby mladšie ako 18 rokov.

Skúsenosť s chudobou v detstve môže mať vážny dosah na život v dospelosti. Hoci nie každé dieťa vyrastajúce v stave chudoby musí byť nevyhnutne postihnuté chudobou aj v dospelosti (Ratcliffe, McKernan 2012), intenzita tohto dosahu je podľa Bradburyho et al. (2001) závislá od času prežitého v chudobe v detstve. Čím dlhšie sa osoba v detskom veku nachádza v stave chudoby a nízkeho životného štandardu, tým silnejší vplyv majú tieto skutočnosti na kvalitu jej vývoja a na jej šance v dospelosti. Dospievanie i samotnú dospelosť človeka následne viac ohrozujú negatívne faktory, akými sú napr. zhoršený zdravotný stav, deti vyrastajúce v prostredí chudoby často dosahujú v škole horšie výsledky, čo má vplyv na ich nižšie vzdelanie a následne v čase dospelosti aj na horšie pracovné uplatnenie na trhu práce, z ktorého sú takíto jedinci prípadne úplne vylúčení, čo má za následok pretrvávanie stavu pod hranicou chudoby. Následky zažitej chudoby a materiálnej deprivácie v spojení so sociálnou exklúziou u detí môžu byť dlhotrvajúce a často až cyklické. Tiež však môže dochádzať k preneseniu chudoby na ďalšie generácie, čím vzniká začarovaný kolobeh chudoby, ktorý sa nazýva medzigeneračný presun chudoby.

Ako jednoznačná príčina stavu, keď sa deti dostanú do stavu ohrozenia chudobou sa prirodzene javí nedostatočný alebo absentujúci príjem v domácnosti vzhľadom na to, že samotné deti nie sú schopné prispievať k zvýšeniu príjmu v domácnosti. Podľa Chena a Coraka (2008) majú na vznik detskej chudoby najväčší vplyv tieto tri skupiny faktorov:

- **rodinné** – skutočnosť, či dieťa alebo deti žijú v jednorodičovskej domácnosti, vzdelanostná úroveň rodičov, vek, zamestnanecký status rodičov alebo tiež počet detí žijúcich v jednej domácnosti,
- **pracovný trh** v štáte, resp. regióne alebo meste má tiež zásadný vplyv na úroveň chudoby rodín s deťmi,
- **intervencie štátu** – merané sumou transferov získaných domácnosťami od štátu.

Sociálne transfery výrazne znižujú chudobu v celej populácii, aj u detí. Pri porovnaní miery rizika chudoby pred a po sociálnych transferoch je zrejmé, že transfery majú významný redistribučný efekt, ktorý pomáha redukovat počet obyvateľov žijúcich pod hranicou rizika chudoby (Guio 2005). Mareš (2004) hovorí o tzv. latentnej chudobe, ktorá predstavuje domácnosti, ktoré by bez sociálnych transferov boli chudobné. Preto je z hľadiska merania miery rizika chudoby dôležité, či používame indikátor zohľadňujúci sociálne transfery. Jedným z hlavných faktorov ovplyvňujúcich mieru rizika detskej chudoby je „účinnosť vládnych opatrení formou podpory k príjmu a poskytovania podporných služieb, ako napríklad starostlivosti o deti (Sociálna ochrana... 2008, 2 s.). Ak by neexistovali sociálne transfery, riziko chudoby by bolo oveľa vyššie v každej krajine.

Štruktúra domácnosti významne ovplyvňuje riziko chudoby. Domácnosti s dvoma dospelými sú menej ohrozené chudobou ako tzv. jednorodičovské domácnosti.

Dôvodom je fakt, že kým prvý typ domácnosti má dvoch žiteľov rodiny, v druhom type jeden plnohodnotný príjem absentuje, čo takúto rodinu dostáva do stavu vyššieho ohrozenia chudobou. Tento fakt podporuje svojim tvrdením aj Lewit (1993), ktorý zároveň dodáva, že ak miesto žiteľa rodiny zastáva žena-matka, miera rizika chudoby je ešte vyššia. Toto konštatovanie sa vo všeobecnosti zdôvodňuje nižším finančným ohodnotením žien na pracovnom trhu v porovnaní s mužskou populáciou (Bodnárová, Gerbery 2006).

CHUDOBA DETÍ V EÚ A NA SLOVENSKU

V nasledujúcich analýzach využijeme indikátor relatívnej chudoby detí, ktorú sledujeme ako podiel obyvateľov do 18 rokov žijúcich v domácnostiach s nižším príjmom ako je relatívna hranica chudoby, pričom za hranicu chudoby sa považuje 60 % strednej hodnoty národného ekvivalentného príjmu krajiny. Sledované sú teda celé domácnosti a podiel detskej zložky žijúcej v týchto domácnostiach.

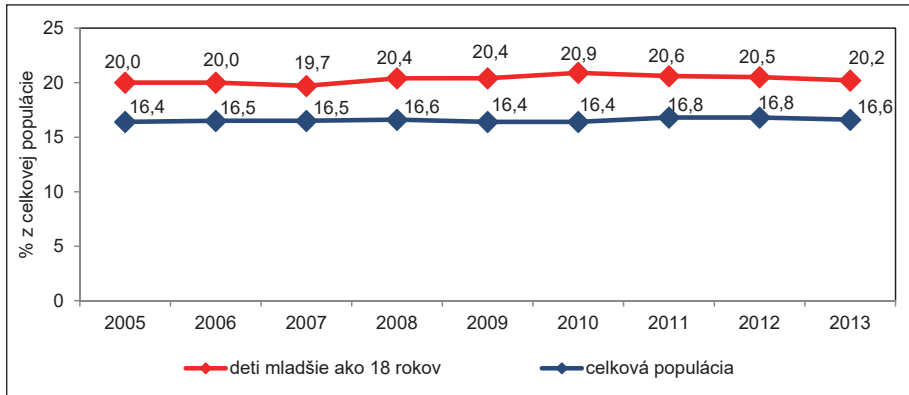
V súvislosti so spomenutým indikátorom White et al. (2002) poukazujú na niekoľko problémov vyplývajúcich z merania detskej chudoby na úrovni domácností. Podľa týchto autorov problém tkvie napríklad v tom, že takýto prístup sa nesústreďuje priamo na deti, ale pozerá sa na ne cez domácnosť označenú za chudobnú, v ktorej však nie všetky osoby musia byť nevyhnutne chudobné. Na ďalší metodologický problém poukazuje správa UNICEF (2012), podľa ktorej údaje o príjme nemusia byť vždy celkom spoľahlivé a je potrebné interpretovať ich s určitou rezervou. Podľa týchto zdrojov sú menej spoľahlivé najmä vtedy, ak je v štáte vysoký podiel osôb, ktoré pracujú ako samostatne zárobkovo činné osoby, alebo vtedy, ak je v štáte vysoký podiel obyvateľov v produktívnom veku, o ktorých sa vie, že pracujú „načierno“ t.j. ich príjem je neformálny. Nedostatočný príjem domácnosti nemusí tiež nevyhnutne znamenať, že daná domácnosť je chudobná. Pri posudzovaní domácnosti musíme nevyhnutne zobrať do úvahy aj také faktory, ako sú naštrené peniaze domácnosti, pomoc ďalšej rodiny, ktorá už nemusí bývať v tej istej domácnosti, ďalej daná domácnosť môže mať menšie výdavky na potraviny, ak si ich napr. dokáže dopestovať a pod.

Miera rizika chudoby detí V EÚ

Podľa Eurostatu predstavovala v roku 2012 miera rizika chudoby detskej zložky populácie 20 % z celkového počtu obyvateľov členských krajín EÚ (graf č. 1). V tom istom roku bola miera rizika chudoby celej populácie EÚ na úrovni 16,4 %, miera rizika chudoby detí je teda vyššia, ako miera rizika chudoby celkovej populácie EÚ. Nejde pritom o jav pozorovateľný len v jednom roku, ale o dlhodobý negatívny trend. Toto tvrdenie podporuje aj graf č. 2, z ktorého je zrejme, že spomínaný trend sa dá pozorovať takmer vo všetkých členských štátoch Únie.

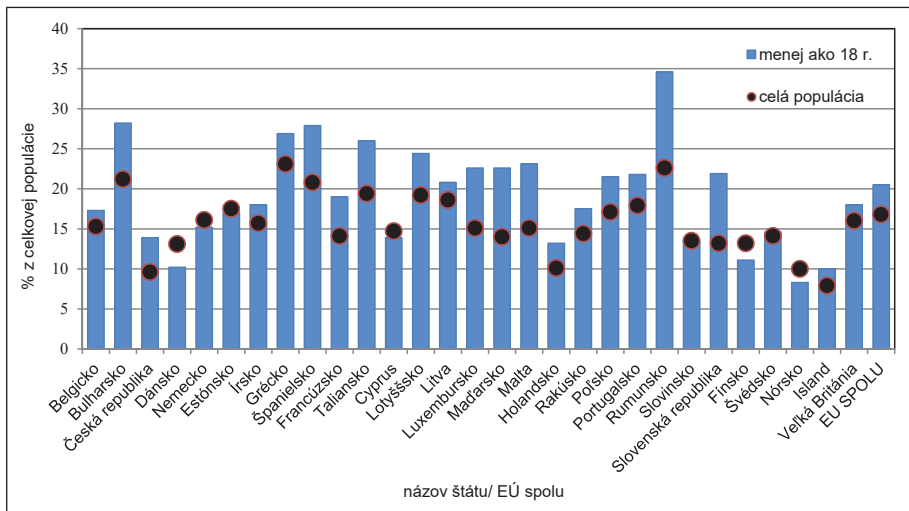
Len veľmi málo krajín má nižšiu alebo rovnakú mieru chudoby detí v porovnaní s celkovou mierou chudoby. Ako dokumentuje graf č. 2, Fínsko, Dánsko, Nórsko a Švédsko sú v tejto oblasti skôr vzácnou výnimkou. Súvisí to so životnou úrovňou obyvateľov severských krajín, ktorá je dlhodobo vyššia, podobne ako miera ich ekonomickej a politickej vyspelosti. Okrem týchto krajín dosahujú pozoruhodné výsled-

Graf č. 1: Vývoj miery rizika chudoby detskej populácie v Európskej únii v rokoch 2005 – 2013

Zdroj: Eurostat

Graf č. 2: Miera rizika chudoby detí v porovnaní s mierou rizika chudoby celej populácie, krajiny v EÚ + Nórsko a Island, 2012

Zdroj: Eurostat

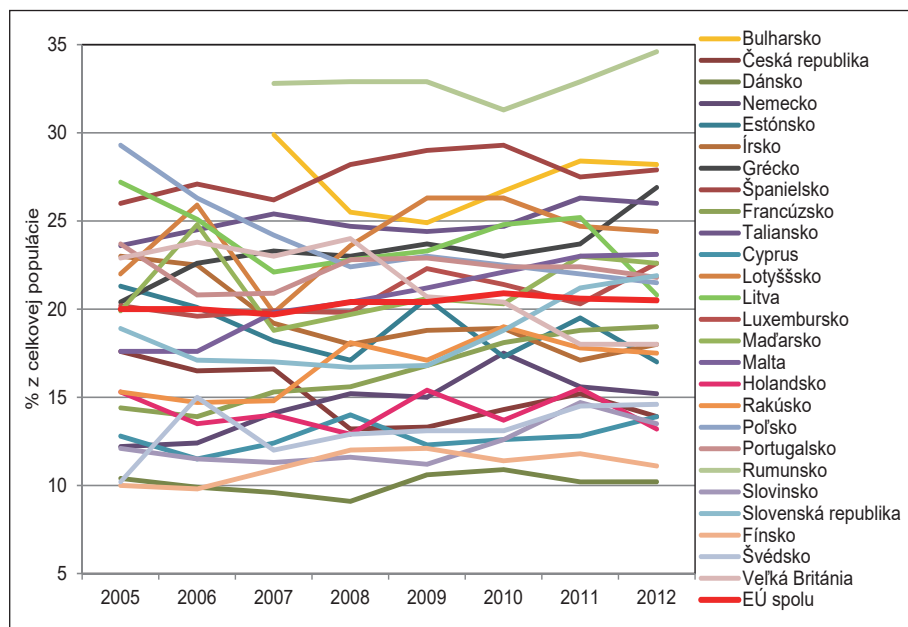
ky v eliminácii detskej chudoby aj Cyprus, Nemecko a Slovinsko. Za pozornosť stojí ďalej fakt, že krajiny, v ktorých je miera rizika chudoby detí nižšia ako miera rizika chudoby všetkých obyvateľov, patrili počas celého sledovaného obdobia medzi štáty s najnižšou mierou rizika chudoby detskej zložky tak v rámci EÚ, ako aj v porovnaní s jej jednotlivými členmi.

V celom sledovanom období balansuje miera rizika detskej chudoby na úrovni približne 20%, najvyššie hodnoty dosahovala v rokoch 2010 a 2011, čo možno pripísať svetovej finančnej a hospodárskej kríze, ktorá o. i. negatívne ovplyvnila úroveň nezamestnanosti a zhoršila situáciu na pracovnom trhu. Tieto faktory ovplyvňujú priamo dospelú populáciu, no cez ňu nepriamo aj detskú zložku. Fanjul (2014) upozorňuje, že recesia priniesla rapidne zvýšenie počtu nezamestnaných, čo malo dosah na rodinu ako takú a osobitne na deti. V celom sledovanom období nepozorujeme extrémne výrazné výkyvy daného indikátora.

Miera rizika detskej chudoby sa v súčasnosti vo väčšine členských krajín pohybuje v rozmedzí od 10 % do 25 %. V celom sledovanom období zaznamenávame najvyššiu mieru rizika detskej chudoby v Rumunsku, Španielsku a Bulharsku, kde sa v roku 2012 pohybovala na úrovni 25 až 35 %. Naopak, najnižšiu úroveň tohto indikátora dosahovalo Dánsko spolu s Fínskom, tiež Švédsko, Cyprus, ale aj Slovinsko s mierou rizika detskej chudoby nižšou ako 15 % počas obdobia 2005 – 2012.

Červenou farbou je v grafe č. 3 označená Európska únia ako celok, ktorá nám takto vizuálne rozdeľuje graf na dve skupiny krajín, z ktorých jedna sa z hľadiska podielu detí pod hranicou chudoby nachádza pod a druhá nad priemerom Európskej únie.

Graf č. 3: Vývoj miery rizika chudoby detí v EÚ v rokoch 2005 – 2012

Poznámka: Za Rumunsko a Bulharsko sú údaje dostupné až od roku 2007, keď obidva štáty vstúpili do Európskej únie.

Zdroj: Eurostat

Slovenská republika dosiahla v rokoch 2005 – 2010 mieru rizika detskej chudoby na úrovni 17 – 18 %, a teda v tomto období sa nachádzala pod úrovňou priemeru EÚ, v roku 2011 už ale sledujeme nárast hodnôt indikátora na 21 % a v roku 2012 dosahuje miera rizika detskej chudoby na Slovensku 22 %, čím mierne prekračuje celoeurópsky priemer.

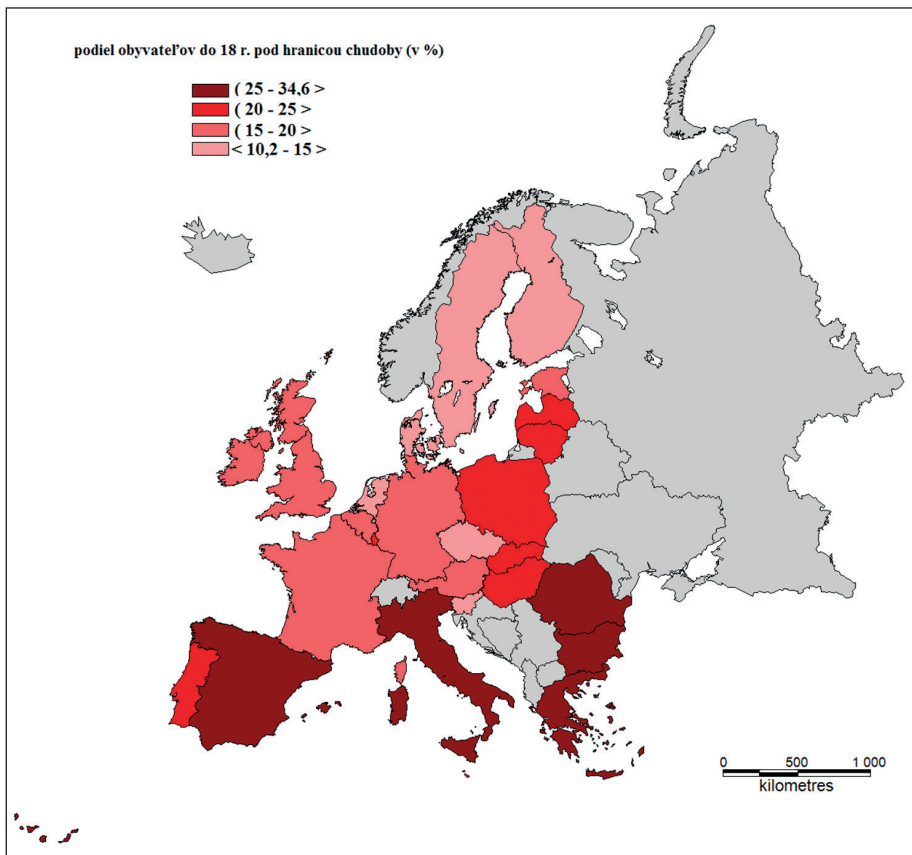
Príčiny príliš vysokého, alebo, naopak, nízkeho podielu detí žijúcich v domácnostiach pod hranicou chudoby v štátoch EÚ súvisia s rôznymi faktormi, ktoré môžu príčinou daného stavu, resp. ho môžu skresľovať. Podľa Stropnik (2011) sa napríklad Slovinsko zaraďuje ku krajinám severnej Európy s veľmi nízkou mierou detskej chudoby hlavne vďaka vysokej participácii rodičov detí na pracovnom trhu. Autorka o. i. uvádza aj ďalšie dimenzie sociálnej politiky štátu, ktorá účinne napomáha znižovanie úrovne detskej chudoby. Ide podľa jeho názoru o pomerne dobre prepracovanú politiku starostlivosti o dieťa (v Slovinsku napr. platí ročná platená materská dovolenka, ku ktorej sa navyše zaraďuje 90 doplnkových dní rodičovskej dovolenky, krajina disponuje širokou sieťou nielen súkromných, ale aj verejných denných centier a škôlok pre deti, ktoré umožňujú matkám pracovať na plný úväzok). Relatívne nízku mieru rizika chudoby detskej populácie na Cypre dáva Pashardes (2007) do súvislosti s vysokým podielom obyvateľov v poproduktívnom veku, ktorí sa nachádzajú pod hranicou chudoby, ďalej s nízkym podielom jednorodičovských domácností na čele so ženou, s vysokými hodnotami úrovne zamestnanosti rodičov a v neposlednom rade so sociálnym systémom poskytovania dávok mnohohodným rodinám. Hoci Nórsko nie je členským štátom EÚ, rozhodli sme sa ho zahrnúť do našej analýzy, pretože táto krajina spolu s Islandom a Švajčiarskom realizuje zisťovanie EU SILC a disponuje špecifickým prístupom k detskej chudobe. V prípade Nórska mali rozhodujúci podiel pri znižovaní detskej chudoby vládne transfery zamerané na rodiny s deťmi, ktorých objem sa v priebehu rokov 1990 až 2000 zvyšoval (Chen, Corak 2005). Škandinávské krajiny sú známe svojím špecifickým modelom poskytovania sociálnych služieb, ktorý je odlišný od iných európskych krajín a začal sa budovať ešte v povojnových rokoch. Charakterizujú ho štedré investície štátu do sociálneho zabezpečenia, transfery zamerané osobitne na rodiny s deťmi a tiež pomerne vysoká zamestnanosť žien v škandinávskych krajinách v porovnaní s inými európskymi štátmi. V severných krajinách sa kladie dôraz na pomoc pri prepojení rodinného a pracovného života, a to konkrétnymi opatreniami, ako napríklad zabezpečením starostlivosti o dieťa počas dňa a v čase keď matka alebo obaja rodičia sú v práci, pričom takáto služba je finančne dostupná (poplatky za ňu nie sú vo vzťahu k príjmu vysoké) (Forssén 2000).

Najvyššiu mieru rizika chudoby detí v roku 2012 dosiahli podľa údajov, ktoré zobrazuje graf č. 2, Španielsko, Bulharsko, Grécko a Taliansko. Jednoznačne najvyššiu úroveň detskej chudoby má Rumunsko, kde možno sledovať aj skutočne markantný rozdiel (až 12 %) v časti detskej časti populácie pod hranicou chudoby v porovnaní s celou populáciou. Faktom tiež je, že podiel celej populácie, ktorá sa nachádza pod hranicou chudoby, je v Rumunsku v porovnaní s inými európskymi štátmi vysoký a dosahuje takmer 23 %. Podobne vysoké hodnoty sa zistili aj v Grécku, ktoré sa už niekoľko rokov zmieta v kríze. Matsaganis (2013) spája začiatok gréckej krízy

s ekonomickou krízou prebiehajúcou v Európe a najmä úspornými opatreniami vlády, ktorých dôsledok je očividný pri pohľade na rastúce hodnoty chudoby a najmä detskej chudoby. Znižovanie priemerných miezd, dôchodkov, sociálnych transferov (okrem iného aj transferov cielených na rodiny s deťmi) a rast nezamestnanosti spôsobili, že už aj tak vysoký podiel chudobných detí sa ďalej zvyšoval až na hodnotu takmer 30 % v roku 2013 (Mažgútová 2015).

Členské štáty EÚ možno z hľadiska miery rizika chudoby detí zaznamenananej v roku 2012 rozdeliť do 4 skupín na:

- štáty, v ktorých bol podiel detí žijúcich v chudobných domácnostiach (do 15 %) **pod priemerom EÚ**; patria sem Dánsko (10,2 %), Fínsko (11,1 %), Holandsko (13,2 %), Slovinsko (13,5 %), Cyprus (13,9), Česká republika (13,9 %), Švédsko (14,6 %), a Rakúsko (17,5 %);

Obrázok č. 1: Miera rizika chudoby detí v členských štátoch EÚ v roku 2012

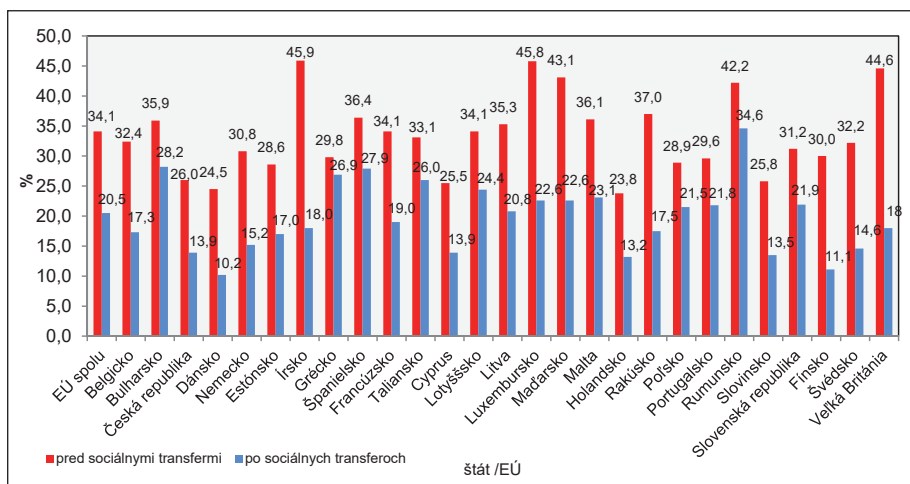
Zdroj: Eurostat

- štáty, ktoré mali porovnateľný podiel detí žijúcich v chudobných domácnostiach s priemerom EÚ, patria sem Nemecko (15,2 %), Estónsko (17 %), Belgicko (17,3 %), Veľká Británia (18 %), Írsko (18 %) a Francúzsko (19 %);
- štáty s **nadpriemerným** podielom chudobnej detskej zložky (do 25 %); patria sem Litva (20,8 %), Poľsko (21,5 %), Portugalsko (21,8 %), Slovenská republika (21,9 %), Luxembursko (22,6), Maďarsko (22,6 %), Malta (23,1) a Lotyšsko (24,4 %);
- štáty dosahujúce **vysoko nadpriemerné** hodnoty úrovne detskej chudoby (do 29 %); patria sem Rumunsko (34,6 %) a Bulharsko (28,2 %), Španielsko (27,9 %), Grécko (26,9 %) a Taliansko (26 %); pozri obrázok č. 1.

Vplyv sociálnych transferov na znižovanie chudoby detí

Sociálne transfery tvoria dôležitý prostriedok v oblasti znižovania detskej chudoby. Graf č. 4 ponúka pohľad na problematiku efektívnosti sociálnych transferov smerovaných na rodiny s deťmi. V každom členskom štáte EÚ zohrávajú tieto transfery dôležitú úlohu pri znižovaní chudoby detskej zložky populácie. V celej EÚ bola po vyplatení sociálnych transferov miera rizika chudoby detskej populácie nižšia o 13,6 percentuálneho bodu. Slovenská republika zaznamenala v roku 2012 zníženie miery rizika chudoby detí o 9,3 % v porovnaní so stavom pred vyplatením transferov. Rozdiel medzi mierou rizika chudoby detí pred a po vyplatení transferov je v SR výrazne nižší ako v celej Európskej únii. Na porovnanie: v susednej Českej republike je tento rozdiel na úrovni približujúcej sa priemeru EÚ (12,1 %), v Maďarsku je po vyplatení sociálnych transferov miera rizika chudoby detí o 20,5 % nižšia, naopak,

Graf č. 4: Miera rizika chudoby detí v členských štátoch EÚ v roku 2012 pred a po vyplatení sociálnych transferov (okrem starobných a pozostalostných dávok)

Zdroj: Eurostat

v porovnaní s Poľskom (zníženie len o 7,4 %) je poskytovanie sociálnych transferov v Slovenskej republike efektívnejšie. Na základe grafu č. 5 a pomyselného rebríčka efektivity transferov v boji s detskou chudobou, patrí Slovenskej republike nelichotivé 20. miesto, pričom na ďalších miestach sa nachádzajú už len krajiny južnej Európy (Španielsko, Portugalsko, Taliansko, Grécko) a Rumunsko s Bulharskom.

Najefektívnejšie transfery sledujeme v štátoch ako Írsko, Veľká Británia, Luxembursko a Maďarsko, kde rozdiel v miere rizika chudoby po vyplatení sociálnych transferov predstavuje viac ako 20 %. Vysoká účinnosť transferov je tiež v susednom Rakúsku, Fínsku, ale aj vo Švédsku (už bola spomenutá efektívna sociálna politika). Na príklade Írska Frazer a Devlin (2011) ukazujú, ako v praxi funguje niekoľko druhov transferov, pričom sem zaraďujú klasické detské prídavky, ktoré sa (podobne ako v SR) vyplácajú všetkým rodinám so závislými deťmi (mesačná výška tohto príspevku pre jedno dieťa bola v roku 2015 podľa Ministerstva sociálnej ochrany Írska 135 €), okrem toho existuje bonusový príspevok na dieťa, príspevok na školské uniformy a obuv a ďalšie príspevky na deti žijúce v rodinách pod hranicou chudoby.

Longford a Nicodemo (2010) sa v súvislosti so sociálnymi transfermi domnievajú, že ich účinnosť je vyššia v štátoch severnej a západnej Európy a, naopak, nižšia v oblasti južnej Európy a v celom bývalom sovietskom bloku. Sociálna situácia v štátoch ako Grécko, Bulharsko alebo Rumunsko má vážny dopad na výšku aj charakter hodnôt miery rizika detskej chudoby. Grécko je typickým príkladom členského štátu Únie, kde je aj politika zameraná na rodiny s deťmi aj efektívnosť transferov na nízkej úrovni, a teda sú takmer nefunkčné. Rozdiel v podiele chudobných obyvateľov do 18 rokov pred sociálnymi transfermi a po nich predstavuje len 2,9 %, čo je skutočne len veľmi mierny pokles. V súčinnosti s rôzne prijímanými úspornými opatreniami sa znižuje aj objem sociálnych transferov, s čím následne súvisí vyššie riziko chudoby obyvateľstva. Usudzujeme teda, že úsporné opatrenia majú viac negatívny ako pozitívny dosah.

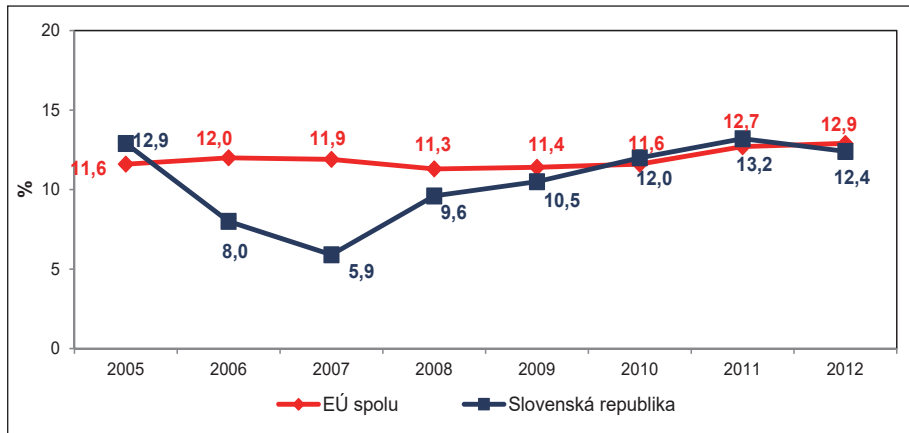
Miera rizika chudoby podľa typu domácnosti

Ak chceme analyzovať chudobu detskej časti populácie musíme pomenovať hlavné faktory, ktoré ju podmieňujú. Medzi ne určite patrí zloženie domácnosti, v ktorej dieťa žije. V prípade osamelého rodiča s dieťaťom alebo viacerými deťmi je riziko vzniku detskej chudoby takmer dvakrát také vysoké ako pri riziku chudoby všetkých detí v danom štáte, resp. EÚ ako celku. Ako najrizikovejšie sa v tejto súvislosti javia rodiny s tromi a viac deťmi (Európska komisia 2008). Taktiež Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení v SR za rok 2013 (Kusá 2013) potvrdzuje fakt, že v Slovenskej republike sú chudobou najviac ohrozované domácnosti jednorodičovské alebo viacdetné, teda s tromi a viac deťmi. Správnosť tohto konštatovania potvrdzujú grafy č. 5 a 6.

Graf č. 5 zachytáva vývoj miery rizika chudoby v európskych domácnostiach, ktoré by podľa predchádzajúcich tvrdení mali byť chudobou ohrozované v najmenšom rozsahu. Ide o **úplné domácnosti s dvomi dospelými a jedným závislým dieťaťom**.

Vývoj hodnôt tohto indikátora sa v EÚ počas celého sledovaného obdobia pohyboval na úrovni približne 11-13 %. Na porovnanie v SR bol v roku 2012 podiel

Graf č. 5: Vývoj miery rizika chudoby v domácnostiach 2 dospelých a jedného závislého dieťaťa v EÚ a SR v rokoch 2005 – 2012

Zdroj: Eurostat

domácností nachádzajúcich sa pod hranicou chudoby nižší ako európsky priemer. Zaujímavým momentom je výrazný pokles tohto podielu v rokoch 2006 na 8 % a v roku 2007 na 6 %. Za týmto poklesom môžu byť reformy prijaté v rokoch 2002–2006. Podľa autorov (Gonda et al 2008) za zmiernením sociálnych problémov v priestore Slovenska na niekoľko nasledujúcich rokov mohol byť vplyv reformného balíčka, ktorý sprevádzalo heslo, že pracovať sa oplatí. Išlo najmä o reformy v oblasti daňového zaťaženia, vyplácania sociálnych dávok, adresnosti systému, zavedení aktivačného príspevku a pravidelného hlásenia sa nezamestnaných na úradoch práce, čím sa podľa Gondy et al (2008) dosiahol postupné znižovanie nezamestnanosti. Paukovič a Holovčáková (2008) výrazné zníženie miery evidovanej nezamestnanosti pripisujú aj zavedeniu dočasného zamestnania, a tiež pravidlám o poskytovaní štátnej pomoci pre investorov prijatým v roku 2005, ktoré môžu prispieť k vytvoreniu nových pracovných miest a podobne. Podľa Paukoviča a Holovčákovvej (2008) nastali zmeny na trhu práce aj po vstupe Slovenska do EÚ, napríklad znížila sa nezamestnanosť, prejavil sa výrazný odliv pracovnej sily zo Slovenska.

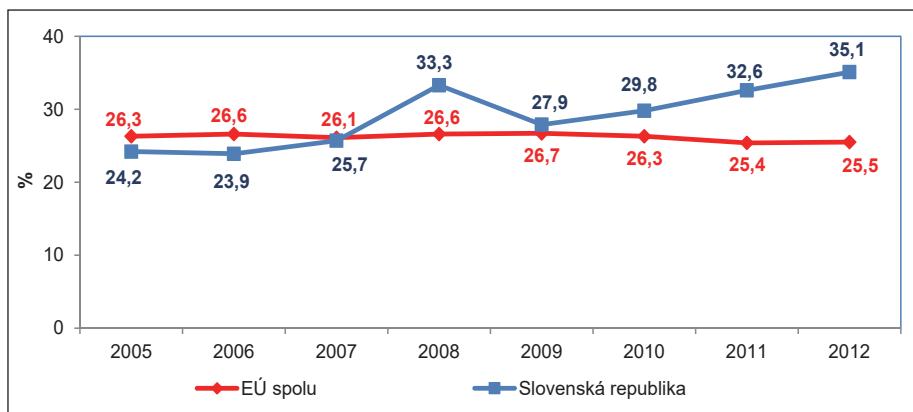
Z uvedeného vyplýva, že všetky tieto zmeny mohli mať pozitívny dosah na rodiny, a teda priaznivo mohli ovplyvniť aj mieru rizika chudoby domácností s deťmi.

Podľa Micháleka (2004) každé ďalšie dieťa v domácnosti zvyšuje jej mieru rizika chudoby. Dôvodom sú nielen vyššie výdavky súvisiace s vyšším počtom detí v domácnosti, ale aj fakt, že narodením ďalšieho dieťaťa domácnosť stráca jeden príjem, pretože matka je nútená vzdať sa aktívneho pôsobenia na trhu práce. S každým ďalším dieťaťom sa zvyšuje počet rokov, počas ktorých žena nemôže pracovať, a teda prinášať do rodiny príjem. Michálek vypočítal, že v domácnostiach s tromi a viacerými deťmi je príjem na jedného člena nižší až o 51 % v porovnaní s domácnosťami bez detí. **Úplné domácnosti s tromi a viacerými závislými deťmi** sú v Slovenskej republike vážne ohrozené chudobou (graf č. 6); podiel takýchto domácností bol od

roku 2008 až do roku 2012 dokonca vyšší ako celoeurópsky podiel (v roku 2012 rozdiel predstavoval až takmer 10 %). V období 2005 – 2007 sa z hľadiska podielu mnohoročných domácností nachádzajúcich sa pod hranicou chudoby v porovnaní s celkom EÚ zaraďovalo Slovensko do podpriemeru. V celej EÚ bolo v roku 2012 pod hranicou chudoby 25,5 % takýchto domácností.

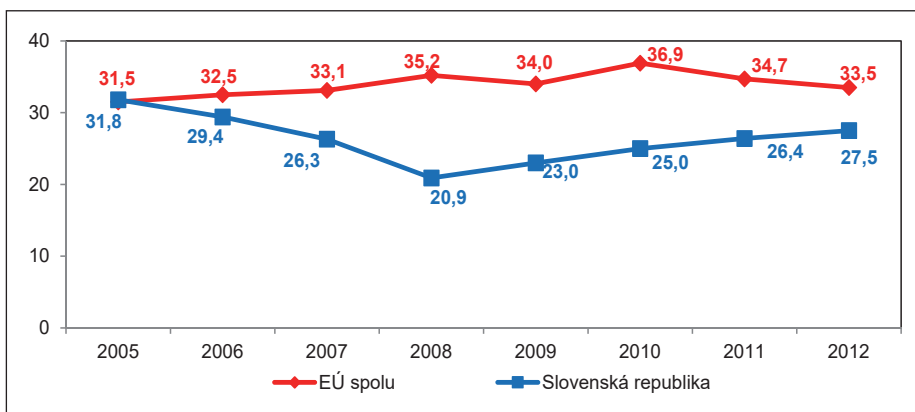
Ďalšou dôležitou kategóriou, na ktorú je potrebné poukázať z hľadiska vysokého rizika chudoby, sú **jednorodičovské domácnosti s deťmi**. Ako sme už spomenuli, chudobou sú najviac ohrozované deti vyrastajúce v jednorodičovských domácnostiach, či už s matkou alebo otcom, pričom riziko chudoby je vyššie, ak na

Graf č. 6: Vývoj a komparácia miery rizika chudoby domácností tvorených 2 dospelými členmi a aspoň 3 závislými deťmi v EÚ a SR v rokoch 2005 – 2012

Zdroj: Eurostat

Graf č. 7: Vývoj miery rizika chudoby domácností tvorených jednotlivcom so závislými deťmi v SR a EÚ v rokoch 2005 – 2012

Zdroj: Eurostat

čele jednorodičovskej domácnosti stojí žena. Takáto domácnosť má k dispozícii iba jeden príjem, ktorý sa musí deliť medzi všetkých jej členov. Graf č. 7 toto tvrdenie na základe dostupných dát potvrdzuje. V roku 2012 bolo v Európskej únii chudobou ohrozených spolu 33,5 % domácností, na ktorých čele stál jednotlivec so závislým dieťaťom. V roku 2012 bol zaznamenaný najvyšší podiel domácností pod hranicou chudoby v Grécku (až 66 %), naopak, Dánsko a Fínsko spolu so Slovenskou republikou, ale aj Cyprus mali najnižší podiel jednorodičovských domácností s deťmi nachádzajúcimi sa pod hranicou chudoby (Mažgútová 2015). Tento fakt môže súvisieť aj s relatívne nízkym počtom jednorodičovských domácností v SR v porovnaní s inými členskými štátmi. Nič to však nemení na fakte, že podiel chudobných domácností sa blíži až k jednej tretine zo všetkých neúplných domácností a takéto domácnosti predstavujú kategóriu významne ohrozenú chudobou. V súčasnosti je to po skupine viacdetných domácností druhá chudobou najohrozenejšia skupina.

ZÁVER

V príspevku sme v rámci našich analýz detskej chudoby využili indikátor relatívnej chudoby detí (miera rizika chudoby), ktorý sme sledovali ako podiel obyvateľov do 18 rokov žijúcich v domácnostiach s príjmom nižším ako relatívna hranica chudoby, pričom za hranicu chudoby sme považovali 60 % strednej hodnoty národného ekvivalentného príjmu krajiny.

Miera rizika chudoby detí v štátoch EÚ dlhodobo osciluje okolo hodnoty 20 % a je o približne štyri percentuálne body vyššia ako miera rizika chudoby celkovej populácie. Rozdiely medzi krajinami sú pomerne markantné, v roku 2012 sa pohybovali v rozpätí 8 % (Fínsko) až 35 % (Rumunsko), čo možno pripísať jednak dlhodobému ekonomickému vývoju krajín, ale najmä rozdielnemu prístupu jednotlivých krajín k riešeniu problémov chudoby prostredníctvom sociálnej politiky.

Hodnoty miery rizika chudoby detskej populácie na Slovensku sa pohybujú okolo európskeho priemeru. Rovnako sa zaraďujeme medzi väčšinu členských štátov, kde je detská chudoba v porovnaní s chudobou celej populácie vyššia (v roku 2012 bola miera rizika chudoby detí o 8,7 % vyššia ako miera rizika chudoby celej populácie). Účinnosť sociálnych transferov pre slovenské domácnosti je pomerne malá, ak uvážime, že z hľadiska porovnania podielu detí nachádzajúcich sa pod hranicou chudoby pred sociálnymi transfermi a po nich sa SR zo všetkých 27 členských krajín nachádza na 20. mieste (2012). Z výsledkov analýz je zrejmé, že v EÚ rovnako ako na Slovensku sú najohrozenejšie deti z jednorodičovských alebo viacdetných domácností.

LITERATÚRA

- BELLAMY, C.: *The State of The World's Children 2005: Childhood Under Threat*. United Nations Children's Fund. New York, 2004, p. 151.
- BODNÁROVÁ, B. – GERBERY, D.: *Jednorodičovské rodiny ohrozené chudobou – správa z výskumnej úlohy „medzigeneračná reprodukcia chudoby: vlastné empirické výskumy“*. Inštitút pre výskum práce a rodiny, Bratislava 2006, s. 79.

- BRADBURY, B. – JENKINS, S.P. – MICKLEWRIGHT, J.: *The Dynamics in Child Poverty In Industrialised Countries*. Cambridge University Press, UNICEF, 2001, p. 20.
- Bradshaw, Jonathan, and Dominic Richardson. „An index of child well-being in Europe.“ *Child Indicators Research* 2.3 (2009): 319-351.
- DŽAMBAZOVIČ, R. : *Priestorové aspekty chudoby a sociálneho vylúčenia*. Sociológia, Vol. 39, 2007, No. 5, s. 432 – 458.
- FANJUL, G.: *Children of the Recession: The Impact of the economic crisis on child well-being in rich countries*. UNICEF: Innocenti Report Card 12-Children in the Developed World. ABC Tipografia, Florence, 2014, p. 48.
- FORSSÉN, K.: *Child Poverty in the Nordic Countries*. [online]. University of Turku, Department of Social Policy, Series B:22, 2000, p. 28, [cit.2015-02-18]. Dostupné: <http://www.utu.fi/fi/yksikot/soc/yksikot/sospol_ja_sostyo/tutkimus2/julkaisut/Documents/forssen_child_poverty.pdf>
- FRAZER, H. – DEVLIN, M.: *An Assessment of Ireland’s Approach to Combating Poverty and Social Exclusion among Children from European and Local Perspectives*. NUI Maynooth, Dublin, 2011, p. 148.
- GONDA, P. – NOVOTA, M. – DOSTÁL, O.: *Návrh sociálnej reformy na Slovensku. Stála konferencia občianskeho inštitútu – SKOI, Bratislava, 2005, s. 77.*
- GUIO, A.C.: *Income Poverty and Social Exclusion in the EU 25*. In: *Statistics in Focus. Population and social conditions*, 13, 2005, European Communities, p. 7.
- CHEN, W.H. – CORAK, M.: *Child Poverty and Changes in Child Poverty in Rich Countries Since 1990*. Discussion Paper No. 1574, 2005. p. 61.
- CHEN, W.H. – CORAK, M.: *Child Poverty and Changes in Child Poverty*. *Demography*, Vol. 45, 2008, No. 3, p. 537-553.
- KUSÁ, Z.: *Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení v Slovenskej republike za rok 2013*. Slovenská sieť proti chudobe, Friedrich Ebert Stiftung, Sociologický ústav SAV. Bratislava, 2013, s. 69.
- LEWIT, E.M.: *Children in Poverty*. In: *The Future of Children*, Vol. 3, 1993, No. 1, p. 176-182.
- LONGFORD, N. T. – NICODEMO, C.: *The Contribution of Social Transfers to the Reduction of Poverty*. Discussion Paper Studies IZA DP, No. 5223, 2010, p. 25.
- MAREŠ, P. : *Chudoba v České republice v datech (šetření sociální situace domácností) Dílčí studie projektu o možnostech monitorování chudoby v ČR*. VÚPSV Praha výzkumné centrum Brno, 2004.
- MATSAGANIS, M.: *The Greek Crisis: Social Impact and Policy Responses*. Friedrich Ebert Stiftung, Berlin, 2013, p. 36.
- MATTHEWS, H. – LIMB, M.: *Defining an agenda for the geography of children: review and prospect*. In: *Progress in Human Geography*, Vol. 23, 1999, No. 1, p. 61-90.
- MAŽGÚTOVÁ, I.: *Chudoba detí v Slovenskej republike – rozsah, vývoj a porovnanie v kontexte EÚ*. Diplomová práca, 2015, s. 103.
- MICHÁLEK, A.: *Chudoba, jej koncepty a geografické dimenzie*. In: *Geografický časopis*, Vol. 52, 2000, No. 3, s. 231 – 242.

- MICHÁLEK, A.: Meranie chudoby v regiónoch (okresoch SR). In: Sociológia, Vol. 36, 2004, No. 1, s. 7 – 30.
- MINUJIN, A. – DELAMONICA, E. – DAVIDZIUK, A. – GONZALES, E. D.: The definition of child poverty: a discussion of concepts and measurements. In: Environment and Urbanisation, International Institute for Environment and Development, Vol. 18, 2006, No. 2, p. 481-500.
- PASHARDES, P. : Why Child Poverty in Cyprus is so low. In: Cyprus Economic Policy Review, Vol. 1, 2007, No. 2, p. 3-16.
- PAUKOVIČ, V. – HOLOVČÁKOVÁ, L.: Nezamestnanosť ako sociálny jav, štruktúra nezamestnanosti, príčiny, dôsledky a riešenia problému v Slovenskej republike. Univerzita Pavla Jozefa Šafárika, Fakulta verejnej správy, Katedra sociálnych vied, Košice, 2008, s. 194.
- RATCLIFFE, C. – MCKERNAN, S.: Child Poverty and Its Lasting Consequence. The Urban Institute, Paper 21, Washington DC, 2012, p. 25.
- Sociálna ochrana a sociálne začlenenie v Európe – kľúčové fakty a čísla, 2008. Poznámka/08/XXX. Brusel, 16. októbra 2008. [cit.2015-3-15]. Dostupné na: <<http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=636 & langId=sk>>.
- STROPNIK, N. The Interplay between leave policies & Early Childhood Services Case Study: Slovenia, 2011. [online]. Institute for Economic Research, Ljubljana. [cit.2015-3-15]. Dostupné na: <http://www.leavenetwork.org/fileadmin/Leavenetwork/Seminars/2011/2011_Stropnik_new.pdf>.
- WHITE, H. - LEAVY, J. - MASTERS, A. Comparative Perspectives on Child Poverty: A Review of Poverty Measures. Working Paper No.1., 2002, p. 28.
- EURÓPSKA KOMISIA.: Child Poverty and Well-Being in the EU - Current status and way forward. Luxembourg, 2008, p. 246.

Výskum podporili projekty VEGA 2/0089/15 a APVV-15-0184 Medzigeneračné sociálne siete v starnúcich mestách, kontinuita a inovácie.

RESUMÉ

Chudoba je celosvetový problém, s ktorým zápasia nielen rozvojové, ale aj najrozvinutejšie štáty sveta. Na Slovensku sa chudoba podobne ako v ostatných transformujúcich sa krajinách zviditeľnila po novembri 1989 v dôsledku rozsiahlych ekonomických a sociálnych zmien. Za oficiálnu hranicu rizika chudoby Európska únia stanovila hodnotu 60 % mediánu ekvivalentného príjmu.

Chudoba je považovaná za omnoho závažnejší fenomén, ak sa týka detí a práve deti sú na základe štatistík z hľadiska rizika chudoby najohrozenejšou kategóriou. Detská chudoba predstavuje podiel detí, ktoré žijú v domácnostiach s príjmom pod spomenutou hranicou, pričom za deti sa považujú osoby mladšie ako 18 rokov. V celej Európskej únii je každé piate dieťa ohrozené chudobou, pričom situácia je v každej krajine špecifická. Závisí jednak od pracovného trhu v štáte, resp. regióne (to ovplyvňuje napríklad úroveň zamestnanosti, výšku miezd), ďalej od situácie v domácnosti (jej štruktúry, veľkosti, vzdelanostného a zamestnaneckého statusu rodičov), ale veľ-

kú úlohu zohráva aj vplyv štátu, ktorý má možnosť prostredníctvom sociálnej politiky s transfermi smerovanými do domácností s deťmi ovplyvňovať mieru rizika chudoby.

Miera rizika chudoby detí v štátoch EÚ sa pohybuje dlhodobo okolo hodnoty 20 %, čo je približne o štyri percentuálne body viac ako miera rizika chudoby celej populácie. V jednotlivých krajinách možno nájsť hodnoty nižšie ako 10 % (Fínsko, Dánsko), aj vyššie ako 30 % (Rumunsko). Na Slovensku dosiahla miera rizika chudoby detí v roku 2012 hodnotu 22 %. Rozdiely možno pripísať jednak dlhodobému ekonomickému vývoju krajín, ale najmä rozdielnemu prístupu jednotlivých krajín k riešeniu problémov chudoby detí prostredníctvom sociálnej politiky. Akékoľvek zhoršenie ekonomickej situácie v krajine prináša so sebou automaticky zvýšenie hodnôt miery rizika chudoby detí. Situácia sa môže rýchlo zhoršiť, ak štát v čase krízy nepoužíva dostatočne množstvo účinných opatrení sociálnej politiky vo vzťahu k rodinám s deťmi na zmiernenie problémov. Ako príklad môže poslúžiť Grécko, kde sa v dôsledku vážnej ekonomickej krízy a najmä úsporných opatrení vlády (napríklad zvyšovanie nezamestnanosti, znižovanie priemerných miezd, znižovanie sociálnych transferov smerovaných pre rodiny s deťmi) už i tak vysoký podiel chudobných detí stále zvyšuje a v roku 2013 dosiahol hodnotu takmer 30 %. Vo všeobecnosti je nepriaznivejšia situácia v štátoch južnej Európy ako Taliansko, Grécko, Španielsko, Portugalsko, ku ktorým sa pridáva aj Bulharsko a Rumunsko. Naopak, neustále sa potvrdzuje silné postavenie, efektívnosť nastavenia systému sociálnych politik pri znižovaní chudoby detí v štátoch severnej Európy, ktoré v celom sledovanom období vykazujú najnižšiu mieru. Okrem Dánska, Nórska alebo Fínska patrí do skupiny európskych štátov s nízkou mierou detskej chudoby aj Cyprus a Slovinsko. V krajinách, ktoré sú v boji s chudobou detí úspešné, je dôležité spomenúť vysokú mieru zamestnanosti žien, ich schopnosť zladit' pracovný život s osobným a tiež veľké objemy verejných financií smerované do rodín s deťmi, napríklad pri poskytovaní služieb starostlivosti o dieťa v čase, keď je rodič v práci.

Napriek tomu však v každom členskom štáte miera rizika chudoby rastie s počtom detí v domácnosti a medzi najviac ohrozené patria domácnosti s tromi a viac závislými deťmi. Vyššiemu riziku chudoby sú tiež vystavené jednorodičovské domácnosti so závislými deťmi.

RESUME

Children poverty in Slovakia in the context Of European Union Member states

Poverty is a global problem faced by not only developing but also the most developed countries of the world. Poverty in Slovakia (as in other transitive societies) has been much more visible after 1989 as a result of wide economic and social reforms. An official poverty line set by the European Union is 60% of the median equivalent income.

Poverty is considered a far more serious phenomenon, as far as children are concerned. Children are the most vulnerable category threatened by poverty. Child poverty is the share of children living in households with income below the poverty line, where children are considered as persons under the age of 18 years. Throughout

the European Union one in five children are at risk of poverty, but the situation in each country is specific. In each country it depends either on the labor market situation in the country or region (this can affect the level of employment and wages), followed by the household situation (its structure, size, educational and employment status of parents), but the great role is played by the impact of the state which has the possibility to affect the risk of poverty through social policy transfers to households with children.

Risk of poverty rate of children in the EU has for a long time been around the 20%, which is by four percentage points higher than the poverty rate of the total population. In different countries this may vary between lower than 10 % (Finland, Denmark) and higher than 30% (Romania). In Slovakia, the rate of risk of children poverty was 22% in 2012. These differences may result from long-term economic development of the countries, but especially from different approaches to solve the problems of child poverty through social policy. Any deterioration of the economic situation in the country automatically increases the risk of child poverty rate. This may rapidly worsen in times of crisis when the state does not use a sufficient amount of effective social policy instruments towards families with children to alleviate the problems. Greece can be used as an example of a country, where the severe economic crisis and especially government austerity measures that have affected families with children (increasing unemployment, reducing average wages, reducing social transfers directed to families with children) caused that the already high proportion of poor children even increased to almost 30% in 2013.

In general, the situation is much less favorable in southern European countries such as Italy, Greece, Spain, Portugal, followed by Bulgaria and Romania. On the contrary, countries of northern Europe have constantly strong position with lowest rates of child poverty. Except Denmark, Norway or Finland, the group of European countries with low child poverty also includes Cyprus and Slovenia. In countries that are successful in the fight against child poverty it is important to mention the high employment rate of women, a great ability to reconcile work with personal life, as well as large amount of public finances directed to families with children, for example the provision of childcare facilities at the time of parents' work.

Nevertheless, in each Member State the poverty rate increases with the number of children in the household and among the most vulnerable belong households with three or more dependent children. Single parent households with dependent children are exposed to much higher risk of child poverty, too.